

ПРОЕКТУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ АРАБСЬКОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-МОВНИХ ТА МОРАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ

Олена АХМАД,

учитель-методист арабської мови, Київська гімназія східних мов № 1

Стаття присвячена громадянським проблемам у змісті навчальних підручників як засобу розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів гімназії. Автор визначає тенденції розвитку цієї сфери в теорії та практиці сучасного закладу загальної середньої освіти, що є актуальною й перспективною проблемою для української освітньої теорії і практики.

Ключові слова: арабська мова; підручник з арабської мови; іншомовна освіта; культурно-мовні та морально-громадянські цінності.

DESIGNING CONTENT OF TEXTBOOKS IN THE ARAB LANGUAGE IN THE CONTEXT OF DEVELOPING THE CULTURAL-LINGUISTIC AND MORAL, CIVIL VALUES OF PUPILS. **Olena AKHMAD**, Senior Teacher of Arabic, Gymnasium of Oriental Languages №1 of Kiev.

The article deals with the problems of content of textbooks in the educational process of Kyiv Gymnasium of Oriental Languages №1 as a method of developing the cultural-linguistic and moral, civil values of pupils. The author examines the definition of the concept of civic competence, civic values and tendencies of development of foreign language education in the theory and practice of the modern secondary school, which is a relevant and promising problem for the Ukrainian educational theory and practice.

Keywords: Arabic language, textbook on Arabic language, foreign language education, civic competences, civic values.

Постановка проблеми. Для України як поліетнічної держави розвиток громадянської компетентності здобувачів освіти, морально-громадянських цінностей особистості відіграє особливо важливу роль, що має сприяти формуванню соборності України, утверджуючи українську національну ідею. Саме на базі демократичних, гуманістичних цінностей, що ле-

жать в основі морального, громадянського виховання особистостей, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови української державності, громадянського суспільства в Україні. Важливу роль у цьому контексті відіграє іншомовна освіта.

Навчання учнів іноземної мови – це комплексний вплив на їх особистість. Функція розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей здобувачів освіти тісно пов'язана з практичною (комунікативною), освітньою та розвивальною метою. Вона скеровує вчинкові дії школярів, їх стосунки з іншими людьми, сприяє їх мовно-культурному розвитку, формуванню активної відповідальної, громадянської позиції, навчає міжкультурній взаємодії в полікультурному суспільстві, толерантному ставленню до інших народів, їх усвідомленому соціальному вибору. Трансформація іншомовної освіти, методичних підходів до навчання іноземних мов розглядається як переорієнтація і самих підручників, що мали реалізувати ці інновації. Український вчений В. Редько визначає такі пріоритетні функції сучасного шкільного підручника з іноземної мови: 1) функція надання знань / інформаційна; 2) функція розвитку навичок і вмінь / трансформаційна; 3) функція закріплення знань / систематизації; 4) функція оцінювання / самооцінювання знань; 5) функція інтеграції знань; 6) функція довідника; 7) функція соціального і культурного розвитку та виховання [13]. Враховуючи зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві, на наш погляд, потрібно також визначити функції розвитку етнічної, громадянської компетентностей здобувачів освіти. Розглянемо це на прикладах змісту підручників з арабської мови для учнів 3–11-х класів Київської гімназії східних мов №1.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвиток культурно-мовних та морально-громадянських цінностей особистості здобувача освіти – актуальна проблема нової української школи, адже саме у закладах загальної середньої освіти в умовах профільного навчання поглиблюються предметні знання учнів і все активніше усвідомлюється ними важливість освоєння соціокультурного простору. Соціокультурний і мовний розвиток усе тісніше переплітаються [1], спонукаючи учнів до осмислення запитів і потреб громадянина як активного члена суспільства [2–4; 6–8]. У цей віковий період змінюється ставлення до мовленнєвої діяльності, до мовної освіти загалом [9–12], що особливо помітним є у нашій гімназії. Наша Концепція навчання східних мов [8] спрямована на розвиток цілісної особистості, гідного громадянина і розбудовника країни, про що неодноразово йшлося у публікаціях колег [14–16].

Мета статті – схарактеризувати громадянськознавчі проблеми у змісті навчальних книг як засобу розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей учнів Київської гімназії східних мов №1.

Виклад основного матеріалу. Зазначеній меті відповідає модель особистісно орієнтованого підручника. Тенденція орієнтації змісту підручника на особистість високоморального, суспільно активного учня зумовлює розроблення чисельних диференційованих завдань, додаткових матеріалів, текстів, завдань для успішних і не дуже успішних учнів.

Так, у підручнику з арабської мови для 10 класу «*تعليم اللغة العربية*» Київської гімназії східних мов №1 за темою «*مهنتي*» («Моя майбутня професія») учні, які засвоїли обов'язковий навчальний матеріал тематичного модуля, мають змогу працювати з додатковими матеріалами, поглиблюючи свій навчальний досвід, усвідомлюючи працьовитість як високу моральну цінність. А це є одним з найсуттєвіших свідчень активної громадянської позиції особистості, її суспільної значущості.

Одержуючи з тестів додаткову інформацію про різні професії та їх необхідність у сучасному житті, учні орієнтуються використовувати її у своєму усному і писемному спілкуванні. Крім того, до змісту підручника включено підтему про захист Вітчизни «Є така професія – Батьківщину захищати». Наводимо, як приклад, уривок навчального тексту:

Наша Батьківщина – це не проста земля. Це та земля, страждальна, де понад тисячу років тому східні слов'яни утворили могутню державу – Київську Русь – одну з найсильніших того часу. Тож кожен із нас повинен дбати про рідну Батьківщину. Це наш священний обов'язок, це наша обітниця перед нашими пращурами, які дбали про щастя рідної землі. Я вірю, що настане час, коли усі люди стануть братами. Дуже хочеться, щоб нарешті всі люди планети Земля зрозуміли, що основне – це мир у всьому світі.

وطننا ليس ارضنا: هو ارضي تحملت كثيرا من المعاناة. لأكثر من ألف سنة مضت كون السلاف الشرقيون دولة روس الكيفية العظيمة؛ اقوى دولة في ذلك الوقت. يجب على كل واحد منا ان يحافظ على وطنه. هذا واجبنا المقدس. نحن كلنا يجب ان ندافع عن وطننا غير هذا، نحن لا نسمى مخلصين لا كائناء و لا كبنات لهذه الأرض. انا واثق: سيأتي وقت يصبح كل الناس اخوة أريد لشدة ان يفهم أهل الأرض ان الأساس هو السلام في كل العالم.

Розвиток морально-громадянських цінностей учнів ми розглядаємо як цілеспрямований процес формування та зміцнення ціннісних морально-громадянських орієнтацій людини як громадянина, етичних, громадянських компетентностей, готовності до морального самопізнання, самовизначення, само формування, саморегуляції моральної діяльності індивіда відповідно до гуманістичного ідеалу, усвідомлення морального, громадянського вибору у системі міжособистісних, міжкультурних суспільних відносин, розв'язання моральних проблем, набуття позитивного досвіду у сфері соціальної гуманістичної взаємодії, здатності до активної особистісної відповідальної участі в суспільно корисній діяльності у гуманітарній сфері, в демократичних перетвореннях, у державотворчих процесах, у розвитку громадянського суспільства.

Важливе місце у змісті громадянського виховання посідає формування культурно-мовних цінностей учнів, що проявляється у повазі до інтересів, прав, самобутності великих і малих народів: у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві; готовності й умінні йти на компроміси з різними етнічними, релігійними групами за ради соціального миру в державі. А тому в зміст навчання іноземної мови необхідно включати теми, пов'язані з цією тематикою. Добір такої інформації для змісту підручників з арабської мови ми здійснюємо за принципом аналогії з підручниками арабських країн, надрукованими в Лівані, Лівії, Сирії. Ми враховуємо думку арабських авторів як носіїв мови і культури щодо об'єктів вивчення, оскільки вони краще усвідомлюють, яка культурно-історична інформація їхньої країни заслуговує на увагу іноземців.

У такий спосіб добираючи навчальні матеріали та адаптуючи їх до змісту вітчизняних підручників, ми не порушуємо принципу автентичності, науковості та історизму.

Наведемо приклади із підручника з арабської мови для 11 класу «تعليم اللغة العربية» Київської гімназії східних мов №1. Засобами тексту «من عادات العرب و اخلاقهم القديمة» («Традиції та звичаї арабів») учні здобувають знання про традиції та звичаї арабів, а дібрані фотоматеріали доповнюють зміст і дають змогу чіткіше уявити його зміст. Післятекстові вправи та завдання спонукають до аналізу культурологічних чинників, до зіставлення їх з аналогічними із життям співвітчизників і самих себе, навчають робити певні висновки. Мовленнєва діяльність у цій сфері здійснюється у формі діалогу культур: учні в навчальних умовах оволодівають комунікативними нормами спілкування на автентичних іншомовних матеріалах через використання способів, прийомів і мовленнєвих зразків, які властиві реальним ситуаціям мовленнєвої взаємодії.

Знання норм і традицій спілкування арабів дає змогу адекватно сприймати й розуміти одне одного, тобто сприяти міжкультурній комунікації українців та арабів. Незнання й нерозуміння норм і традицій спілкування носіїв іншої культури викликає культурний шок, що зумовлений відмінностями культур.

Уроки арабської мови насичуються країнознавчим матеріалом. Наближення процесу навчання до потреб комунікації можливе тільки за умови організації матеріалу не навколо «розмовних» тем і «граматичних явищ», а навколо мовних задач, навколо функцій. Засвоївши матеріал для виконання однієї мовної задачі, учень володіє одним із вузлів загальної механізми системи промови і може, не чекаючи наступної «порції», брати участь у спілкуванні, звісно, у рамках певної ситуації.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що культурно-мовні цінності – це система створених у певній мовленнєвій культурі усталених логіко-психологічних формулювань, способів організації думок, які дають змогу суб'єктам бути успішним у спілкуванні, діяльності, взаєминах з іншими. Розвиток культурно-мовних цінностей учнів розглядається як педагогічна система, що забезпечує розвиток мовленнєвої, комунікативної культури особистості.

Формування культурно-мовних цінностей учнів як найважливішого компонента громадянського виховання, впливає на розвиток свідомості учнів – майбутніх дипломатів, політиків, громадських діячів. Наприклад, до змісту навчання арабської мови в 10 класі «تعليم العالم قرية صغيرة» Київської гімназії східних мов №1 включено теми «العالم قرية صغيرة» («Єдиний світ»), «Арабський світ», «Найбільші міста світу» та ін. Опановуючи презентований матеріал, учні розглядають через питання єдності й унікальності життя на Землі, виховують у собі поваги до всіх народів, їх прав, інтересів і цінностей; доходять розуміння світу як єдності та різноманітності, систем держав, які мусять мирно співіснувати, співпрацювати в умовах свободи, на засадах моральних ідеалів, гуманізації міжнародних стосунків і визнання головним пріоритетом прав людини, націй і народів за постійної уваги до світових проблем. Громадянська, відповідальна позиція здобувача освіти формується під час освітнього процесу, а саме, на уроках арабської мови. Учителю арабської мови, не порушуючи логіки навчання предмета, наповнює новим громадянським змістом навчальні теми, а також через методи та засоби навчання впливає на формування морально-громадянських цінностей гімназистів.

У цьому контексті підручники розглядаються не лише як засіб оволодіння іншомовним спілкуванням, а й як інструмент засвоєння культурологічної інформації та життєдіяльності народу, мов якого навчаються учні. Тому у змісті підручників значна увага приділяється культурологічним знанням, які надають учням інформацію про різноманітні аспекти життєдіяльності арабів. Пізнаючи етнопонаціональні, громадянські цінності арабів через теми «عيد الفطر» («Свято «Фітр»), «عيد الاضحى» («Свято «АДХА»), «رمضان» («Рамадан»), «يوم الام» («День Матері»), «يوم الاب» («День Батька»), «أسترتى» («Родина»), учні засвоюють норми загальнокультурної поведінки особистості, що виявляється у сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості, заснованих на нормах загальнолюдської моралі, закону, відповідальних вчинків людини. Розкриваючи теми етнопонаціональних цінностей як українців, так й арабів, що складають єдність загальнолюдських та національних цінностей, учні ширше дивляться на такі чесноти, як доброта, уважність, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, підність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, до свого роду-племени.

Систематичне використання певної тематики засобами арабської мови сприяє формуванню культури поведінки особистості, що посідає значне місце у змісті громадянського виховання учнів. Культура відповідальної поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах закону, а з іншого, – засвоєння положень, що спрямовують, регулюють вчинки та дії людини. Культура поведінки, моральність особистості – найважливіші складові громадянської свідомості особистості. Мораль формується у родині. Сімейні цінності арабів, як і українців, – це моральні *основи* життя

сім'ї, а ще – стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про пращурів і т. ін. Такі відомості містяться у текстах для читання, вони є засадами для організації обговорення й спілкування школярів.

Текст виступає ядром активізації пізнавальної діяльності учнів, засобом формування їх мовленнєвої культури. Текст містить культурологічні, громадянсько-національні знання, в ньому закладена інформація, що відображає соціокультурну специфіку як української, так й арабської мовної спільноти, тому є основою одиницею сучасної культурологічної освіти. Тексти є універсальним засобом акумуляції людського досвіду.

Вивчення мовних і мовленнєвих явищ здійснюється на текстовій основі, яка систематично розширює світогляд, ознайомлює здобувачів освіти з найвидатнішими постатями, подіями національної історії та культури, матеріальними й духовними пам'ятками, зі звичаями і традиціями українського народу, що мають цінність не лише для української, а й для світової культури. Система текстів наповнює освітній зміст соціокультурної змістової лінії. Комплекс завдань, визначений учителем, забезпечує встановлення взаємозв'язків вивчаного мовного поняття з попереднім. При добірї текстів певної тематики враховуються індивідуальні особливості дитини. Важливо, щоб дитина «не загубила» вже отриману інформацію з певної теми в наступному класі.

Важливою складовою змісту розвитку морально-громадянських цінностей є розвиток політичної культури особистості. До змісту підручників з арабської мови для 10 класу «*تعليم اللغة العربية*» Київської гімназії східних мов №1 включено такі теми:

«*العلم*» («Прапор») у 4–6-му класах;

«*النشيد*» («Гімн») у 7-му класі;

«*العلم و الشعار و النشيد*» («Державна символіка») у 8-му класі;

«*الدستور*» («Конституція») у 9-му класі;

«*نظام الحكم في اوكرانيا*» («Державний устрій України») у 10-му класі;

«*نظام الحكم في البلدان العربية*» («Державний устрій арабських країн») у 11-му класі.

Ці теми розвивають знання учнів про типи держав, політичне влаштування суспільства, політичні організації та різні соціальні інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему в Україні та в арабських державах. Тематична організація мовленнєвого матеріалу сприяє формуванню політичної культури, а також підтверджує принцип наступності та послідовності.

Формування та розвиток морально-громадянських цінностей як основи етичної, громадянської компетентності учнів передбачає не тільки засвоєння правил, законів, фактів, а й використання їх у практичній діяльності. Тому в підручниках з арабської мови не тільки подається загальна інформація, а й пропонуються вправи, що стимулюють використання здобутих знань у мовленнєвій діяльності. Наведемо приклад такого завдання з підручника арабської мови для 11 класу: «Уяви, ситуацію віртуальної зустрічі представників України, Арабської Республіки Ліван, Об'єднаних Арабських Еміратів, Королівства Саудівської Аравії за темою «*نظام الحكم*» («Державний устрій»).

Позиції представників різних суспільних систем сприяють розвитку критичного мислення, забезпечують здатність учнів усвідомлювати та відстоювати особисту позицію з питань патріотизму, становлення й утвердження України як правової, демократичної держави громадянського суспільства, готовності відстоювати незалежність Батьківщини

Висновок. Трансформація іншомовної освіти, методичних підходів до навчання іноземних мов це – переорієнтація змісту підручників на фундаментальні гуманістичні цінності, на послідовну демократизацію всього освітнього процесу, педагогічної теорії загалом і громадянської освіти зокрема. Навчання арабської мови на сучасному етапі розглядається як створення умов для усвідомлення відмінностей у рідній та іншомовній культурі, виховання

толерантного ставлення до представників інших народів, зниження рівня етноцентризму, формування національної свідомості, належності до рідної землі, народу; визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; виховання почуття патріотизму, відданості у служінні Батьківщині.

Література

1. Ахмад О. Р. Культурна спадщина ЮНЕСКО в країнах Арабського Сходу в системі соціокультурного і мовного розвитку учнів на уроках та позаурочній діяльності з арабської мови. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2012. С. 224–226.
2. *Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і пародознавчий аспект*. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с..
3. *Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя*. ЄС «Громадянська освіта – Україна». Київ: Вид-во Етна-1, 2008. С. 15.
4. *Громадянська освіта: Теорія і методика навчання* : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Етна-1, 2008. 174 с.
5. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ, 2003.
6. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39.
7. Концепція громадянської освіти. *Директор школи*. 2013. № 10. С. 14–27.
8. Концепція навчання східних мов у Київській гімназії східних мов №1 (2006–2010 рр.). Київ: Київська гімназія східних мов №1, 2006.
9. Крутий К. Л. Використання методів і прийомів навчання дітей граматично правильного мовлення. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 4. С. 77–81.
10. *Мовленнєва діяльність. 9–11 класи*. Вид. 2-ге / упоряд. Г. Р. Корицька. Запоріжжя: Просвіта, 2006. 120 с.
11. Плахотник В. М. Теоретичні основи навчання іноземних мов на початковому етапі в середній школі: Дидактико-методичний аспект: Дис. .... д-ра. пед. наук у формі наук. доп. 1992.
12. *Програми для загальноосвітніх навчальних закладів*. Іноземні мови. 2–12 класи. Київ, 2005.
13. Редько В. Г. Тенденції розвитку змісту і функцій сучасного шкільного підручника з іноземної мови. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2010. Вип. 1(10). С. 384–395.
14. Савченко М. П. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васильківської]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 160–171.
15. Савченко М. П. Науково-теоретичні підходи до розвитку морально-громадянських цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика*: зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васильківської]. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 155–167.
16. Савченко М. П. Проблема формування інтересу у школярів щодо вивчення східних мов (культурологічний аспект). *Україна – країни Сходу: від діалогу культур та цивілізацій* : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 14–16 трав. 1999 р. і 10-13 трав. 2000 р. Київ: Центр сходознавства, 2000. С. 66–70.